

I. DÜNYA SAVAŞI BAŞLARINDA FRANSIZ BASININDA ENVER PAŞA ALGISI

PERCEPTION OF ENVER PASHA IN FRENCH PRESS IN THE EARLY FIRST WORLD WAR

Arş. Gör. Mustafa KIRIŞMAN

Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
mustafa.kirisman@gmail.com, İzmir/Türkiye

ÖZ

Sanayi devrimini tamamlayıp sömürgeci düzenin egemen gücü olma yarışına giren Batılı güçler, elde ettikleri askeri gücü, toprak ve sömürge anlaşmazlıkları üzerinden deneme hevesi içerisine girmişlerdi. Avrupa'da çıkacak olası bir savaşın birkaç ay süreceğini sanan bu devletler İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya, Avusturya Macaristan İmparatorluğu olmak üzere iki kutba ayrılmışlardı. 1914 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti bu devletlerle bağlaşma çabası içerisine girmiş, Üçlü İtilafı oluşturan İngiltere, Fransa ve Rusya'yla gerçekleştirdiği temaslardan umduğunu bulamamıştı.

Henüz 33 yaşındayken Harbiye Nazırlığı, Erkan-ı Harbiye Reisliği ve Başkomutan Vekilliği görevlerini üstlenen Enver Paşa, Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Osmanlı Devleti'nin diplomasisinde söz sahibi haline gelmişti. Olası bir savaşta Fransa'nın rakibinin Almanya olacağı gerçeğinden hareketle, Türk-Alman yakınlaşmasında büyük rol oynayan Enver Paşa, 1914 yılına gelindiğinde Fransız basının ilgi odağı haline gelmişti. Kendisiyle ilgili yapılan biyografik haberler savaş yaklaştıkça, yerini stratejik niyetiyle ilgili endişelere bırakmıştı. Savaşın patlak vermesiyle birlikte Fransa'da basın Enver Paşa'yı eleştirmeye başlamıştı.

Bu makalede, I. Dünya Savaşı sürecinde Fransız basınının Enver Paşa'yla ilgili tutumu ve yaratmaya çalıştığı algı irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enver Paşa, Fransız Basını, Osmanlı Devleti, Almanya.

ABSTRACT

The Western Powers which completed the industrial revolution and entered the race to become sovereign power of the colonialist regime were enthusiastic about testing their achieved military power on territorial and colonial disputes. Those countries which thought that an eventual war in Europe would last in a few months were divided into two as Great Britain, France, Russia and Germany, Austro-Hungarian Empire. When it came to 1914, the Ottoman Empire struggled to tie up with these states and could not find what it hoped for contacts with Great Britain, France and Russia which constituted the Triple Entente.

Enver Pasha who undertook posts of Minister of War, Chief of State and Vice Commander in Chief at the age of 33, had a voice in diplomacy of the Ottoman Empire in the process of the First World War. Enver Pasha who played major role in the Turkish-German rapprochement, became the center of attention of the French press in 1914, in the view of the fact that Germany would be the rive of France in an eventual war. As the war approached, biographical news about him gave place to concerns about his strategic intention. The press in France began to criticize Enver Pasha by the outbreak of war.

In this article, attitude of French press related with Enver Pasha in the early First World War and the perception that the press tried to create are examined.

Keywords: Enver Pasha, French Press, the Ottoman Empire, Germany

1. GİRİŞ

Batılı güçlerin geniş coğrafyalara yayılma mücadeleleri ile dönemin şartlarında sahip oldukları üstün teknolojiyi deneme hevesleri dünyayı, 1914 yılında, büyük bir savaşa sürüklemişti. İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan Üçlü İtilaf, daha savaş başlamadan imzaladıkları bir dizi antlaşmayla zaten saflarını belli etmişlerdi. Diğer tarafta ise Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun başını çektiği İttifak Devletleri yer almaktaydı. Osmanlı Devleti ise Batılı güçlerle bağlaşma denemeleri yapıyordu. Yapılan görüşmelerde istediği sonucu alamayan Osmanlı yönetiminin çabaları, Üçlü İtilaf ülkeleriyle kurulan dostluk cemiyetleriyle sınırlı kalmıştı.

1908’de “Hürriyet Kahramanı”, 1913’te “Edirne Kahramanı” olarak nam salan Enver Paşa, Birinci Dünya Savaşı’na giden süreçte Osmanlı Devleti’nin en önemli karar alıcılarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Önderlerinden olduğu İttihatçıların ülke yönetiminde ciddi ağırlığı olduğu bu dönemde, gerek askeri ve siyasi başarıları gerekse evliliğinden ötürü saraya yakın oluşu, Enver Paşa’nın hızla yükselmesini sağladı. 1909 yılında Berlin askeri ataşeliğine tayin edilmesi, Onun Alman kültürünü tanınmasına ve ilgi duymasına yol açmıştı. O, çıkacak bir savaşta Almanların başını çektiği tarafın galip geleceğini, Osmanlı Devleti’nin de savaşan devletler tarafından bir şekilde savaşın içine çekileceğini ön görüyordu. Kaldı ki, İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti’ni kendi saflarına dâhil etmeye yanaşmıyorlardı. Tüm bunlar, savaş öncesi dönemde Türk-Alman yakınlaşmasını sağlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı anda Harbiye Nazırlığı, Erkan-ı Harbiye Reisliği ve Başkumandan Vekilliği görevlerinde bulunan Enver Paşa, Türk-Alman yakınlaşmasının mimarlarından. Gerek bu üç görevi aynı anda sürdürmesi, gerekse Almanlarla geliştirdiği ilişkiler Batı kamuoyunun gözünden kaçmamıştı. Çıkacak bir savaşta Almanya’yla harbe gireceğinin farkında olan Fransa’da basın, Türk-Alman yakınlaşmasından ötürü Enver Paşa’yı dikkatle takip ediyordu. Genç yaşta büyük sorumluluklar üstlenen ve Avrupa’da gerilimin arttığı bir dönemde ülkesini Almanya’ya yakınlaştırmaya çalışan bu şahsiyet, savaşın öncesinde ve başlarında Fransız basınında bir ikon haline gelmişti.

Bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı’na giden süreçte ve savaşın başlarında, Fransız basınının Enver Paşa’yla ilgili yaptığı haberler ve kendi kamuoyunda yaratmaya çalıştığı algıyı irdelemektedir. Bu makalede, *Pages de Gloire* isimli haftalık dergiden ve on farklı Fransız gazetesinden faydalanılmıştır. Bunlar arasında *Le Petit Parisien*, *Le Petit Journal*, *Le Journal*, *Le Matin* ve *L’Echo de Paris*, “beş büyükler” diye tabir edilen Fransa’nın en yüksek tirajlı, ideolojik anlamda görece merkezde yer alan gazeteleriydi. Çarmıha gerili İsa portresini gazete simgesi kullanan *La Croix*, Katolik kilisesine yakın olan ve yaşanan gelişmeleri daha çok dini motifler üzerinden işlemektedir. *Le Temps*, nüshalarında görsele yer vermeyen ve Fransız hükümetine yakınlığıyla bilinen bir gazeteydi. Yine faydalanılan gazeteler arasında sol eğilimli *L’Humanite* ve tirajları her ne kadar orta seviyede olsa da etkileri önemli seviyede olan *Le Figaro* ve *Journal des Debats* yer almaktadır (Manevy, 1945:9).

2. SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE ENVER PAŞA

Birinci Dünya Savaşı’na giden süreçle ilgili olarak, Fransız basınında Enver Paşa’yla ilgili çıkan ilk çarpıcı haber, kendisinin Harbiye Nazırlığına getirilmesi olduğu söylenebilir. İzzet Paşa’nın Harbiye Nazırlığından istifa etmesi Fransız basınında irili ufaklı sütunlarda kendine yer bulmuştu. Arkasından bu göreve Enver Bey’in getirilmesi daha dikkate değer bir gelişme olarak yansımıştı. Gazeteler haberi, Enver Bey’in fotoğrafıyla birlikte neşrediyor, kendisiyle ilgili bilgiler veriyorlardı (Le Petit Parisien, 4 Ocak 1914). Örneğin, *Journal des Debats* Enver Bey’in Padişahın damadı ve 1908 devriminin planlayıcısı olduğunu, daha önceden Berlin askeri ataşeliği yaptığını yazıyordu. Bununla da kalmıyor, Bingazi’de İtalyanlara karşı savaştığını, Kamil Paşa hükümetini devirdiğini anlatıyordu (Journal des Debats, 4 Ocak 1914).

Enver bey
le nouveau ministre turc de la Guerre.

Yeni Türk Harbiye Nazırı Enver Bey
(Le Petit Parisien 4 Ocak 1914)

La Croix bu bilgilere ek olarak, Enver Bey'in Yunanlarla savaşın azılı destekçilerinden biri olduğunu belirtiyordu. Çünkü Balkan Savaşı'nın etkileri halen sürmekteydi. Savaşın ikinci aşamasında "Edirne Kahramanı" sıfatını almıştı. Bulgarları yenip Meriç Nehri'nin batısına attıktan sonra, Balkanlar'da kalan diğer Türk toprakları doğru ilerlemek istediği biliniyordu. Ancak bir olumsuzluk vardı ve bu Fransız basınına yansımıştı: Enver Bey'in Edirne'ye girdikten sonra apandisit rahatsızlığı geçirdiğine dair bilgiler veriliyordu (La Croix, 4 Ocak 1914). Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim'a göre, Enver Paşa'nın rahatsızlığını atlatması durumunda, Osmanlı yönetiminde önemli kademelere gelebilirdi (Çolak, 2008:6). Öyle de olmuştu... *Le Petit Parisien* gazetesinin 5 Ocak 1914 tarihli nüshasında Enver Paşa'nın orduda büyük şöhreti olduğunun ve atamanın ordudaki morali arttırdığının altı çiziliyordu. Genç ve Almanya'da eğitim görmüş bir paşanın Harbiye Nezareti'nin başına geçmesi Fransız basınının ilgisini çekmişti. Olası tehdit ve genişleme alanı olarak görülen Osmanlı Devleti'nin yeni Harbiye Nazırının limitlerinin ne olabileceği, nelere kalkılabileceği Fransız kamuoyu tarafından merak ediliyordu. Hiç şüphesiz Enver Paşa'nın bir İttihatçı olarak kendi kuşağındaki ünü Fransızların gözünden kaçmamıştı. Enver Paşa'nın siyasi yükselişinde İttihat ve Terakki içerisindeki etkinliğinin doğrudan etkisi vardı. O, kendi kuşağı içinde sevenleri tarafından idealize edilen bir isimdi (Özgelen, 2016:60). Bunlar, Enver Paşa'nın göreve gelmesiyle birlikte hakkında çıkan çokça biyografik haberin sebebi olarak görülebilir.

Enver Paşa'nın selefi İzzet Paşa'nın niçin istifa ettiği de Fransız kamuoyunda ayrıca merak konusu olmuştu. İstifa haberinden hemen sonra, istifanın gerekçesinin büyük bir titizlikle gizlendiği belirtiliyordu. Nafia Nazırı Cemal Paşa'nın yaptığı açıklamaya göre, İzzet Paşa ordunun modernize edilmesi gerektiğini, mevcut şartlarda bunu gerçekleştirmesinin mümkün olmadığını ifade etmesinden ötürü görevinden ayrılmıştı. Heyet-i Vükela istifayı üzüntüyle karşılamış, Enver Bey'in Harbiye Nezareti'nin başına getirilmesini de oybirliğiyle kabul etmişti. İzzet Paşa ise Osmanlı ordusuna müfettiş yapılacaktı (Le Figaro, 5 Ocak 1914; Le Matin, 5 Ocak 1914).

Enver Paşa göreve geldikten hemen sonra açıklama yapma gereği duymuştu. Amacının orduda yapılacak yeni düzenlemeleri ve reformları kabineyle birlikte hareket ederek gerçekleştirmek olduğunu ifade etmişti. Bu yönde, hayranı olduğu Alman generallerle dayanışma içinde olmaktan geri kalmayacaktı. Liman Von Sanders bu sürecin içinde yer alacaktı. Enver Paşa göreve getirilmesiyle birlikte batı kamuoyunda kendisinin saldırgan tutum sergileyen biri olduğuna dair yapılan yorumları görmüş olacak ki, oraya da değinmeden edememişti:

"Gördüğümüz gibi saldırganlıktan uzak biriyim. Askeri düzenlemelerin yapılmasının sebebi savaş çıkarmak değil diğer ülkeleri barışa mecbur etmektir" (Journal des Debats, 6 Ocak 1914).

Enver Paşa'nın göreve başladıktan sonra attığı her adım basında kendine yer buluyordu. 280 yüksek rütbeli askeri emekliye ayırması Fransız basınında hemen her gazetede haber olmuştu (L'Echo de Paris, 8 Ocak 1914). Gerçekten de Osmanlı ordusunda, Enver Paşa önderliğinde orduyu gençleştirmek adına yüksek rütbeli askerler emekliye sevk edilmişti (Çolak, 2008:10). Bu nedenle de çoğu gazete haber başlığı için, ağız birliği edilmişçesine *Enver Paşa ve kıyım* ifadelerini bir arada kullanmıştı. Bunların içlerinden Hadi Paşa ve Hurşit Paşa isimleri ayrı paragraflarda yer alıyor, basın bu durumun siyasi ve uluslararası ilişkilerle ilgili bir bağlantısı olup olmadığından endişe ediyordu (Le Matin, 8 Ocak 1914). *Le Matin* konuyla ilgili detaylar vermeye devam ediyordu. Bu seferki başlık *Enver Paşa'nın Fırça Darbesi*'ydi. Gazeteye göre Osmanlı Devleti'nde hemen hemen hiç paşa kalmamıştı. Emekliye ayrılan paşalardan dikkat çeken isimleri ve görevlerini yayınlamayı sürdürüyordu. Edirne Kuşatması'nda komutanlık yapan Şükrü Paşa, Mareşal Zeki ve İbrahim Paşalar, Arnavutluk ayaklanmasında sivrilen Şevket Turgut Paşa, eski Nafia Nazırı Osman Nizami Paşa, Abuk Ahmet Paşa, Balkan Savaşları'nda kritik rol oynayan Abdullah Paşa ve daha nicelerinin Enver Paşa tarafından emekliliğe ayrılması bir kıyım olarak nitelendiriliyordu (Le Matin, 9 Ocak 1914). *Le Matin*, isimlerin hepsini tek tek yazmaları halinde üç sütunu kaplayacağını belirterek sayının ne kadar fazla olduğuna dokundurmadı bulunuyordu. *Le Figaro* da emekliye ayrılan, kendince önemli gördüğü paşaların isimlerini sütunlarına taşıyor, yerlerine gelen bazı Alman paşaların isimlerini yazıyordu. Asker kökenli büyükelçi değişiklikleri de gazetenin dikkatinden kaçmamıştı. Örneğin, Berlin Büyükelçisi Mahmut Muhtar Paşa'nın Üçüncü Ordu Müfettişliğine atanması atlanmamıştı (Le Figaro, 9 Ocak 1914). *Le Figaro* 285 Osmanlı askerinin emekli ettirildiğini, bunlardan ikisinin mareşal, doksan tanesinin ise paşa olduğunu, emekli edilen askerlerin doğdukları yerlere geri dönmeleri emredildiğini yazıyordu (Le Figaro, 10 Ocak 1914). Bu tip haberlerin Fransız basınında çıkmasının elbette önemli bir sebebi vardı. Almanya'da eğitim görmüş Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı olmasıyla birlikte pek çok asker emekliye sevk ettirilmesi ile Alman askerlerin yavaş yavaş Osmanlı ordusunda belli kademelere getirilmeleri aynı tarihlere denk gelmişti. Olası bir savaşın çıkması durumunda Fransa'nın Almanya'yla karşı karşıya gelmesi kuvvetle muhtemeldi. Dolayısıyla, böyle bir savaşta Osmanlı Devleti'nin Almanlarla müttefik olma ihtimali Fransız basınına endişelendirmekteydi.

Yine bu yönde Fransız basınında Enver Paşa'yla ilgili ilk biyografik yazı *Le Temps*'da çıkmıştı. Doğum tarihi, doğum yeri, babasının adı ve mesleği, sırasıyla okuduğu okullar, bulunduğu görevler ve siyasi yönü anlatılmıştı. En sonunda ise yazar L. P. Alaux şöyle bitiriyordu:

‐Peki ya yarın ne yapacak? Bunu kimse bilmiyor. Osmanlılardaki genel kanı bugünlerin sıkıntılı ve endişeli günler olduğu, ancak bunların karşısında büyük bir çabanın beklendiğini yönünde‐ (Le Temps, 9 Ocak 1914).

Enver Paşa'nın ordu içerisinde gerçekleştirdiği faaliyetler basının dikkatinden kaçmıyordu. Özellikle Alman gazetelerine dayandırılan haberlerden biri de Enver Paşa'nın orduda yapmayı düşündüğü gençleştirme operasyonuydu (Le Figaro, 14 Ocak 1914). 510 civarında askerin emekli edilerek yerlerine yeni askerlerin alınacağına dair haberler yer alıyordu (Le Figaro, 14 Ocak 1914; Le Temps, 14 Ocak 1914).

Le Temps gazetesi Türk dostu Fransız yazar Pierre Loti'nin Enver Paşa ve arkadaşları için kaleme aldığı mektuptan kesitlere yer vermişti. Loti mektubunda, Osmanlı Yönetimi'nin izlediği yolun yanlış olduğunu, uygulanan politikanın ülkeye zarar vereceğini savunuyordu. İstanbul'un Alman hayranlarının ve Enver Paşa'nın kafasının ülkeyi kötü bir maceraya sürükleyeceğini savunan yazar, Alman diplomasisine ve Alman askerlerinin verdiği eğitime olan güvenin boşa çıkacağını düşünüyordu (Le Temps, 8 Mart 1914).

S. Pichon'un, *Suç Ortakları* başlığını verdiği yazısında Türkiye'nin tutumuyla ilgili yargılarını ayırdığını ifade ediyordu. Türkiye ile ilgili yazılıp çizilenlerin çok aptalca olduğunu ve bu yüzden doğrulamayı beklemek gerektiğini düşünen yazar, ne yazık ki alınan haberlerin, sağduyunun mantıksız olarak kınanış şeklini doğru kabul etmesine izin verdiğini belirtiyordu. Filosu olmayan bir ülke pupa yelkenlerin arasına girip baş döndürücü delilik hareketinin içerisinde yer alıyorsa, bu onun Avusturya'dan ve Almanya'dan işaret aldığını gösterir diyen Pichon, Osmanlı Devleti'nin yönelimini Enver Paşa'ya bağlıyordu. Pichon, Enver Paşa'nın diktatöryal bir şekilde meslektaşlarının başına geçtiğini ve işe Sadrazam'ı cebine koyarak otoriteyi ele geçirdiğini öne sürüyordu. *Bâb-ı Âli*'nin Paris Büyükelçisi aracılığıyla tarafsızlığını bildirdiği sırada, Enver Paşa'nın Almanlarla Üçlü İttifak'a karşı komplo kurduğunu belirten yazar bununla da kalınmayarak, Alman Mareşali Limon Von Sanders komutasındaki Osmanlı ordusunda seferberlik başlatıldığını iddia ediyordu. Türkiye'deki tüm Alman subayların Türk ordusunda görevlendirildiğini de söylüyordu (Le Petit Journal, 15 Ağustos 1914).

3. OSMANLI DEVLETİ'NİN SAVAŞA DAHİL OLMASIYLA BİRLİKTE ENVER PAŞA

Tüm bunlar gelişmelere ek olarak Alman donanmasına ait iki harp gemisi olan Goeben ve Breaslau zırhlılarının Çanakkale Boğazı'ndan geçmesi Fransız gazetelerindeki eleştirilerin dozunu yükseltmişti. Bu iki gemi İngiliz takibinden kurtulmak için Boğazlara yönelmişti. Ancak gemilerin Osmanlı yönetimi tarafından kabul edilmesi savaş nedeni olarak görülebilirdi. Alman subayı Baron Kress Von Kressenstein'in Enver Paşa ile yaptığı görüşmeler sonucunda bu iki gemi Boğazlardan giriş yapmıştı. Yine bu dönemde Osmanlı yönetimi İtilaf Devletleri'yle görüşme halindeydi. Bu durumun kendilerini savaşın içine çekmesinden çekinen Osmanlı yönetimi çareyi gemileri satın almakta bulmuştu (Aydemir: 1981:532-538). Pichon, Enver Paşa'nın bir yandan savaşla ilgili tarafsızlık beyanatlarında bulunup diğer yandan Almanlarla askeri ilişkileri ilerletmesini eleştiriyordu. Enver Paşa'nın Akdeniz'deki Alman donanmasıyla bağlantı kurduğunu, Goeben ve Breslau'yu Boğazlara kaçırmak için gerekli bilgileri sağladığını, o gemilere boğazları açtığını ifade ediyordu. Bu iki geminin İstanbul Hükümeti tarafından göstermelik satın alınması komedisine razı geldiğini, aynı zamanda Alman bayraklı bu gemilerin mürettebatlarına Fransız, İngiliz ve Yunan gemilerine karşı gerçek savaş önlemleri almalarına müsaade ettiğini öne sürüyordu. Pichon, ülkede bir Padişah varken Enver Paşa'nın Osmanlı Devleti'ni kendi fikirleri doğrultusunda yönlendirmesini şu şekilde açıklıyordu:

‐Osmanlı yönetiminin büyük musibetler sergileyen bu şiddet ve korsanlık eylemlerindeki suç ortaklığını; Enver Paşa önderliğindeki Harbiye Nezareti'nin talim ettiği terör, Alman kaynakların Türkiye'de yaydığı, Almanların Fransızlara karşı zafer yürüyüşüne dair anlamsız aldatıcı bilgiler ve Sultan'la Sadrazam'ın akıl almaz güçsüzlüğü açıklamaktadır. Enver Paşa'nın davranışlarına bakıldığında, Onun yönelimleri eğitime, duygularına ve geçmiş tutumuna uyuyor. Bu Alman çırağı, Almanlarla gölgede çalışmayı hiç bırakmadı. O, Türkiye'de Rusya, Fransa ve İngiltere'ye karşı niyetlerin değişmez uşağı olma fikrinin baş yaratıcısıdır. Enver Paşa daha önce Almanları İtalyanlara karşı kullanmıştı. Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanlar aleyhinde Almanlara karşı çalışmıştı. Berlin tarafından Bingazi'ye gönderilen bu subay, İtalya'ya karşı girişilen savaşta ilham kaynağı olmaktan asla vazgeçmedi. Ve bu durum, talihsiz Kartaca ve Manuba olaylarından ötürü İtalya'ya aptalca kınadığımızda gerçekleşmişti. Almanlar, İtalyanlara karşı girişilen savaşta Türk subaylara yardım etmekle kalmadı, tıpkı Avusturya gibi yarımadadaki savaş gemilerini batırmak için denizin dibini mayınlarla donattı. Geçmişte ülkesinin maceraya atan bu kişinin eseri ülkesi için Avrupa'dan yok olmak oldu.

Türkiye’de bir görüş var mı? Kendini gösterebilir mi, gerekirse kurtarabilir mi? Türkiye için trajik bir zaman. Hamlet’in dediği gibi: Olmak ya da olmamak” (Le Petit Journal, 15 Ağustos 1914).

Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle birlikte Almanya’nın Fransa’ya savaş ilan etmesi, bununla birlikte Türklerle Almanların askeri ilişkileri geliştirmeye devam etmeleri Fransız basını tarafından şiddetle eleştirilmekteydi. Goeben ve Breslau zırhlılarının İstanbul Boğazı’na demirlemeleri Fransız basınının büyük tepkisini çekmişti. *Le Temps*’da yazarı belli olmayan ve sert ifadeler içeren bir yazı çıkmıştı. Gazete, Türkiye’nin şu anki efendilerinin olarak Enver Paşa ve Liman Von Sanders olduğunu öne sürüyordu. Enver Paşa’nın tabancası kendisine karşı direnen nazırlara ilişkin en büyük delili oluşturduğunu, Harbiye Nazırı Nazım Paşa ve emir subayının suikastlarının buna birer örnek olduğunu iddia ediyordu. *Le Temps*’a göre bunun sebebi oldukça basitti. Kendisinden daha az pervasız kişilerin direnişiydi. Gazete ithamlarına şöyle devam etmişti:

“Enver Paşa Harbiye Nezareti’nin işlevleri sayesinde bir tür askeri diktatörlük geliştirdi. Seferberliğin ilan edildiği Osmanlı ordusunu General Liman Von Sanders’in emrine verdi. Diğer tüm Alman subaylar yetkileriyle donatıldılar. Enver Paşa ve onun Alman suç ortakları maskelerini indirdiler. Almanya’nın desteğiyle çok hızlı kariyer yapan eski Berlin askeri ataşesi uzun zamandan beri Cermen metotlarını özümsemişti. Kendisi, II. Wilhelm’in Şark’taki ve Akdeniz’deki dolambaçlı politikalarının aracı olmuştu. Alman şansölyesinin Fransa’ya, Rusya’ya, İngiltere’ye ve hatta İtalya’ya karşı kurguladığı kötü planların hizmetkârı haline geldi” (Le Temps, 16 Ağustos 1914).

Fransa’nın eski Dışişleri Bakanı Stephen Jean Marie Pichon verdiği bir beyanatta Enver Paşa’nın Trablusgarp’ta pek az kişi tarafından bilinen görevinden bahsetmişti. Pichon, Berlin’in Enver Paşa’yı Trablusgarp’a İtalyanlara karşı direniş başlatmak için gönderdiğini iddia ediyordu. Enver Paşa’nın Almanya’nın kadim hizmetkârı olduğunu ve iradesini güçsüz bir yönetime köleleştirdiğini savunan eski Bakan, Enver Paşa’nın darbesiyle, varlığını körü körüne bu iki imparatorlukla birleştiren Türkiye’nin kaderinin yok olmakla sonuçlanacağını ön görüyordu. Ona göre halen bir çözüm yolu vardı. Üçlü İtilafın yüksek dereceden bir çağrıyla, karşı tarafın gerekli güvenceleri koşulsuz olarak vermesi şartıyla, ilişkilerin onarımı söz konusu olabilirdi. Ancak Türklerin vaatleri yeterli değildi. En azından Goeben ve Breslau zırhlıları silahsızlandırılıp, Liman Von Sanders’in başında olduğu askeri heyet geri gönderilmeliydi (Le Temps, 16 Ağustos 1914).

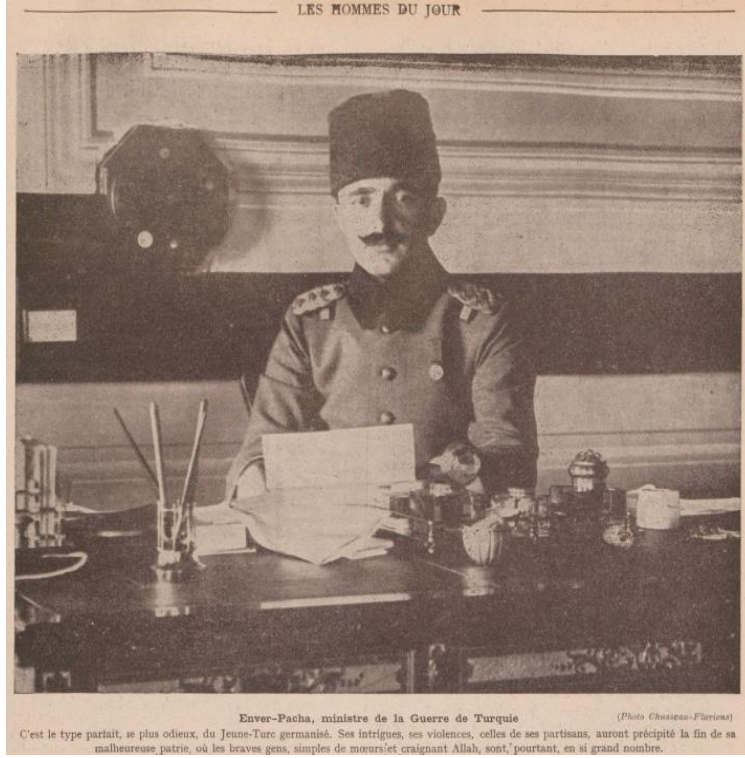
20 Ağustos 1914 tarihli *Le Temps* gazetesinde, “*Islah Olmaz Türkiye*” başlıklı yazıda, Osmanlı Yönetimi’nin izlediği politikanın tutarlı olmadığına dair eleştiriler şöyle devam ediyordu:

“Türkler Çanakkale Boğazı’ndaki Goeben ve Breslau zırhlılarından ötürü özür diliyorlar, Fransa’ya pişmanlığını ifade ediyorlar ve Fransa’nın dostluğunun çok değerli olduğunu bildiriyorlar. Bu sahte söyleme katılmak saflık olur. İstanbul’un yöneticileri dikkatsizce indirdikleri maskelerini yeniden giymediler. İstanbul’dan elde edilen tüm bilgiler Alman nüfuzunun zerre kadar eksilmediği yönünde. Enver Paşa, eskiden olduğu gibi II. Wilhelm’in politikalarının aracı olmaya devam ediyor” (Le Temps, 20 Ağustos 1914).

Le Figaro yazarlarından Fitz Maurice, Atina’dan edindiği bilgilere göre Liman Von Sanders’in seferberliğe tabi tutulan Türk ordusunun başkomutanı olacağını, 150 piyade ve topçu Alman subayın İstanbul’a geleceğini, donanma subaylarının ve makinisyenlerin Türk donanmasına sevk edilmek üzere yola çıkacağını iddia ediyordu. Maurice, Türkiye’nin Enver Paşa ve Talat Bey’in itmeleriyle, maskelerini indirip Almanya’nın yanında yer almaya karar verdiklerini, Atina’dan gelen bilgilerin serüven peşinde koşan maceraperest Enver Paşa’nın pervasızlığını doğruladığını ifade ediyordu (Le Figaro, 31 Ağustos 1914).

Enverizm başlığı atan *Le Figaro*, Enver Paşa’nın Rusya’ya karşı savaş hazırlığına giriştiğini ve aynı zamanda Mısır’a saldırmayı düşündüğünü iddia ediyor, Enver Paşa’nın bu politikalarını *Türk deliliği nereye varacak* sözyle özetliyordu (Le Figaro, 2 Ekim 1914).

Enver Paşa ve Osmanlı Devleti’nin tavrına yönelik gazetelerde yer alan bu haberlerden birkaç ay sonra, Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na girişine zemin hazırlayan Rus limanlarına yönelik saldırısı, Fransız gazetelerinde hemen yer bulmuştu. Fitz Maurice “*Türk Provokasyonu*” başlıklı yazısında Türkiye ile Üçlü İtilaf arasındaki ilişkiler her ne kadar kopma noktasında olsa da henüz savaş ilan edilmediğini belirtmişti. Türkler Karadeniz’de üçlü saldırı düzenleyip, arkasından Üçlü İtilaf devletlerinin telgraf hatlarını kesmişlerdi. Üç ülkenin büyükelçileri İstanbul’u terk etmişlerdi. Buna karşın Rıfat Paşa’nın Bordeaux’dan ayrıldığını henüz teyit edemediklerini belirten Maurice, “*Tevfik Paşa Sir Edward Grey’e nazikçe veda ettiyse de, Enver Paşa nezdinde buna gerek olmadığını düşünebiliriz*” (Le Figaro, 3 Kasım 1914) diyerek Enver Paşa’nın safını net bir şekilde Almanlardan yana belirlediğini ortaya koymuştu.

Türkiye'nin Harbiye Nazırı Enver Paşa
(Les Hommes de Jour, 1 Kasım 1914)

Pichon “*Türk-Alman Saldırganlığı*” başlıklı yazısında Berlin’deki ajansların Alman askerleri tarafından yönetilen Türk donanmasının Rus sahillerini bombalamasını Türk donanmasına yöneltilen saldırıya karşılık olduğunu belirtmişti. Rusya bunu yalanlarken, İngiliz hükümetine de gerçekleri anlatmıştı. Goeben ve Breslau Osmanlı Devleti’ne sığınmıştı. Gemilerdeki görevliler Osmanlı mürettebatıyla yer değiştirmişlerdi. Pichon gelinen noktayı şöyle özetlemişti:

“İstanbul’u Alman askerler istila ettiler. Türkleri Almanya ve Avusturya’daki savaş meydanlarına çekmek için onlara rüşvet dağıttılar. Mısır’a taarruz hazırlıkları yaptılar. Suriye’de İngiliz ve Fransız karşıtı propaganda yaptılar. En sonunda iş, Karadeniz’de savaş eylemlerine vardı. Tüm bunlar Fransız-Rus-İngiliz diplomasisini şaşırtmadı. Biz Almanların oyunlarını İslam ülkesinde umutsuzca sergileme çabası sarf edeceklerini biliyorduk. Biz bu projelerin bir kısmı Jön Türk yöneticilerine hoş görüldüğünü ancak başarıya ulaşamayacaklarını biliyorduk. Bizim bu bildiklerimizi Londra da, Petrograd da biliyordu. Fakat biz onun uçuruma yuvarlanmaktan kaçınıp Bâb-ı Âli’ye karşı iyi niyetler besleyeceğini umabilirdik. Biz, Enver Paşa’nın kendinden daha az kör olan bazı meslektaşlarının indirgenemez direnişiyle karşılaşacağını düşünebilirdik. Üçlü İtilafın savaşın başından beri Türklerin saldırgan eylemlerine karşı sabrı bu fikirden ilham alıyordu. Türkiye ya geri dönülemez yanlışlar içine girecekti ya da hatalarına rağmen gözlerimizi kapatıp onu kurtarmaya çalışacaktık. Onlar ilkini seçti. Osmanlı Devleti’nin artık kaçacak hiçbir yeri kalmadı” (Le Petit Journal, 3 Kasım 1914).

Osmanlı Devleti’nin bir oldubitti şeklinde savaşa girmesiyle birlikte, bu sürecin baş aktörü olduğu düşünülen Enver Paşa Fransız basınının ilgi odağı olmuştu. Kendisinin izlediği siyasanın sert biçimde eleştirildiği ağıdalı yazılar gazetelerin sütunlarında yer almaya başlamıştı. Bunlardan biri de Steno takma adıyla yazılmış “*Enver Paşa*” isimli makaleydi. Makalede Enver Paşa yerine doğrudan Enver olarak bahsedilmesi, kendisinin politikalarına tahammül edilememesinin bir yansımasıydı. Enver Paşa ile ilgili şu ilginç tespitler yer almaktaydı:

“Enver Bey! Niyazi Bey! Bunlar Türk devriminin iki kahramanıydılar. Bir efsane bu iki ismin üzerinde dolanıyordu. Onlar, ayaklanmanın ve özgürlük yolundaki kıskırtmaların düzenleyicileri oldular. Jön Türk hareketi başarıya ulaştığında, yeni hükümetin ilk yaptığı şey onların ismini iki torpidobota vermek olmuştu. Bu torpidobotların battığı doğrudur... Niyazi ile o zamanlarda konuştuğumu hatırlıyorum. Onunla röportaj yapmak zor olmuştu. Pek çok Jön Türk subayın aksine O, sadece birkaç kelime Fransızca biliyordu. Kibar olmaya çalışıyor fakat kibar olmayı beceremiyordu. Kısa süre sonra bana eğer bu konuşma gazetede çıkacaksa

Enver ile görüşmesinin daha iyi olacağını söyledi. Ben de Enver ile görüştim. Enver Niyazi'den çok farklıydı. Bu yakışıklı asker biraz ufak, iki dirhem bir çekirdek, iri kara gözlü, parlak bıyıklı ve saçlıydı. Bir Türk'ten çok bir Levanten'e benziyordu. Bir savaşçıdan çok, bir parfümöre¹ benziyordu. O, Niyazi'den azıcık daha fazla Fransızca biliyordu ancak Almancayı iyi konuşuyordu. Kendisi, Fransız devrimine olan ilgisinden ötürü benimle devrimden konuştu. Zira bu dönemde tüm Jön Türkler birer Mirabeau, birer Danton'du ya da daha az Camille Desmoulins idi. Kendisi bu nazik formaliteden ibaret konuşmadan sonra bıkmadan usanmadan Berlin Askeri Akademisi'nden bahsetti. Oradan pek çok şey öğrendiğini anlattı. Bu röportajdan biraz şaşkın ayrılmıştım. Ancak, Enver'in geleceği sonuç itibarıyla güven içindeydi. Bu yakışıklı ihtilalcinin günün birinde güzel bir evlilik yapacağından şüphem yoktu. Şehzadenin kızıyla evlenerek bunu yaptı. Niyazi, Balkan Savaşları'nda yok oldu. Enver ise hayatta kaldı. Kendisi paşa, Harbiye Nazırı, hemen hemen prens oldu. Berlin Askeri Akademisi dışında hiçbir şeyin var olmadığına inanmaya devam edercesine konuşuyordu. Onun, Ruslarla kopan ilişkilerin asıl kıskırtıcısı olduğu söylenebilir. Enver Paşa'nın politikaları daha önce de Türkiye'ye pahalıya mal olmuştu. Türkiye Avrupa haritasında bir anı olarak kalacak. Enver'e gelince, o da görevini bırakıp çekip gidecek. O bundan sonra değişmez. O nasıl devlet adamı olduğunu biliyor. Evliliği bu mucizeyi gerçekleştirdi" (Le Figaro, 8 Kasım 1914)...

Le Figaro yine aynı tarihli nüshasında "Rip" takma adında birinin şiiri yer almaktaydı. Bu ismin her nedense gazete tarafından müzikhollerdeki ve küçük tiyatrolardaki parıltılı geceleri çağrıştırdığı söyleniyordu. Siperlere ulaşan *Le Figaro*, takdire şayan Fransız askerlerinin bir anlığına gülümsemeleri için onlara Paris'ten keyifli bir soluk taşıyordu. Bu soluk, Rip'in kaleme aldığı, 11 dizeden oluşan bir şiirdi. Şiir'in Türk siyasetiyle ilgili ilk 5 dizesi Türklerin Wilhelm'in politikalarına hizmet ettiğine, Enver Paşa'nın izlediği politikaların Üçlü İttifak'a fayda sağlamayacağına vurgu yapıyordu. Osmanlı yönetiminin aç bir dev olarak betimlendiği şiirde, gökteki hilal, şeklinden ötürü kruvasana benzetiliyordu:

Kutsal Savaş ilan edildi

Türk her zaman her yerde

Postuna kadar,

Tanrı Wilhelm için ölmeye yeminli.

Ziyafet için,

Dünyaya sahip olmak isteyen aç dev

Sabah çikolata için

Hilal'i (kruvasan) aldı.

Bu eşsiz ihtişam

Doğu'da yeşil bayrak

Kulağa Prusya'yı yerleştirdik

Yazık! Ve kafaya Enver'i.

Ama savaş oyununda hile yaptı.

Bu imparatorun düşkünleri;

Yöntemlerini hazmetmek için

Avusturya'nın midesi olmalılar...

(Le Figaro, 8 Kasım 1914)

Andre Duboso "*Enver Paşa ve Almanya*" başlıklı yazısında, Enver Paşa Enver Bey iken kendisiyle birkaç kez görüştüğünden bahsetmişti. Kendisinde ne kadar üzücü bir izlenim bıraktığını ifade etmişti. Görüşme boyunca güldüğünü, karşısındaki kişinin becerikli bir organizatör ve hünarlı bir devlet adamı gibi davrandığını ifade

¹ Fransızcadaki parfüm esansı geliştirilen kişiye verilen isim.

eden Duboso, köşesinde Enver Paşa'nın yargı eksikliğinin yanı sıra kendini beğenmiş ve kolayca göz boyayabilen biri olduğunu belirtmişti (Le Temps, 9 Kasım 1914).

İngilizler yayınladıkları 77 sayfalık Beyaz Kitap'ta Türkiye ile ilişkilerin kopmasına sebep olduğu iddia edilen olaylar yer alıyordu. Bu kitap, öne sürülen Türk-Alman entrikalarına ve türlü kışkırtıcı eylemlere rağmen İngiliz sabrının inkâr edilemez delillerini içeriyordu. Sadrazam, İngiliz Büyükelçi'ye tarafsız kalacaklarına ve donanmanın Almanlaştırılmasına müsaade etmeyeceklerine dair defalarca garanti vermişti. Ancak yazışmalar göstermişti ki, tüm güvencelere rağmen Almanya'ya uyan Enver Paşa'nın etkisi büyüdükçe büyüdü ve Ekim ayının ortalarına gelindiğinde Hükümet –Enver Paşa hariç- oyalama yolu aradı. Alman entrikaları Mısır'a yöneltildi (L'Humanite, 12 Kasım 1914). İngiliz Dış İlişkiler Bürosu, sonrasında Türklerle Avrupa'nın diplomatik ilişkilerinin nasıl koptuğunu anlatan Mavi Kitabı yayınlamıştı. Savaşın ilk üç ayında İstanbul'da oynanan dramın tarihte görülemeyecek cinsten olduğu belirtiliyordu. Bu dramda başrolü oynayan üç kişi vardı: Harbiye Nazırı Enver Paşa, Alman Büyükelçi Wangenheim ve Alman Askeri Heyeti'nin başındaki Liman Von Sanders (Le Journal, 4 Aralık 1914).

Le Temps gazetesinin 15 Kasım 1914 tarihli nüshasında *Enver Paşa Başkomutan Vekili* başlıklı kısa bir haber yayınlanmıştı. Enver Paşa, Osmanlı donanmasının başarısından ötürü Arşidük Frederik'in yolladığı tebrik telgrafına binaen yolladığı cevabın imza kısmında kendisini “Enver Paşa Osmanlı Ordusu ve Donanması Başkomutan Vekili” şeklinde tanımlamıştı. Fransız basını bu ibareyi Liman Von Sanders'in Türk ordusunun Başkomutanı olduğu yönünde bir delil olarak öne sürmüştü.

Le Petit Journal gazetesine göre, gerçekte pek çok mebus Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını savunuyordu. Ancak, Enver ve Talat Beylerin zorla kabul ettirmeleriyle Meclis, Almanların aracı haline gelmişti. Karadeniz'deki Rus donanmasının 29 Ekim'de bombalanması bir kaza değildi. Bu önceden planlanmıştı ve kararı Almanya vermişti (Journal des Debats, 13 Aralık 1914).

İtalya'nın *Giornale d'Italia* gazetesine dayandırılan *Halkın Sevmediği Enver Paşa* başlıklı yazıda, Kafkaslardaki Türk yenilgisinin tüm sansür çabalarına rağmen Türk halkı tarafından öğrenildiği ve bu durumun derin üzüntüye yol açtığı bildiriliyordu. Halk, yenilginin sorumlusu olarak Enver Paşa'yı görüyordu (Le Journal, 29 Ocak 1915).

Kasım 1914'te yayın hayatına başlayan *Pages de Gloire* isimli haftalık dergide *Boğazın Dramı* isimli uzun bir yazı yayınlanmıştı. Yazıda, Jön Türklerin izlediği siyasa eleştiriliyor, İstanbul'daki yönetimin şehrin ihtişamına yakışmadığı mesajı şu ifadelerle veriliyordu:

–“Dünyada İstanbul'un ve Boğazların güzelliğiyle yarışabilecek pek az yer var. Hayranlık uyandıran bu ülke niçin dünyanın en korkunç cinayetlerinin işlendiği ve aynı zamanda en kanlı ve gizemli dramların gerçekleştiği köşelerinden biridir? Edinilen bilgilere göre, İttihat ve Terakki'nin ünlü diktatörleriyle –korkunç üçlü: Talat, Enver ve Cemal- İstanbul korkunç bir terör rejimi altında yaşıyor. Almanlar ve Türkler suikast ile hüküm sürüyorlar. Jön Türkler şimdilerde Sultanla, Sadrazamla ve orduyla eşit oldukları gibi kimi zaman onların üzerine dahi çıkabiliyorlar. Jön Türklerin zalim ama zeki Abdülhamid'e el çektirip, yerine çok iyi insan olan ancak muhakeme yeteneği ve iradesi olmayan V. Mehmet'i getirdiklerinden beri, ülkenin Almanlara satılması bir yana, Boğaz güzelliğinden hiçbir şey kaybetmedi. Şerif Paşa ile yapılan bir röportajda kendisi Talat Bey için, adam öldürmeye karar verdiği halde etrafına nezaket ve sempati saçabilen biri olduğunu söylemişti” (Pages de Gloire, 16 Nisan 1916).

Ayrıca gazete Talat Bey'in II. Bayezid'i andırıldığını iddia ediyordu. II. Bayezid, Cem Sultan yanlısı olduğuna bir kere inandığı Gedik Ahmet Paşa'yı hapse attırmıştı. Kapıkullarının ayaklanması sebebiyle serbest bırakılan Gedik Ahmet Paşa, Karamanoğlu Kasım Bey ayaklanmasını bastırmak için görevlendirilmişti. II. Bayezid iflah olmaz kini neticesinde, verdiği bir ziyafet esnasında Gedik Ahmet Paşa'yı boğdurtmuştu. Gazetenin bakışına göre, Talat Bey de tıpkı II. Bayezid gibi kininden vazgeçemeyen biriydi.

4. SONUÇ

Fransız basınında Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı görevine gelmesiyle birlikte, kendisiyle ilgili biyografik yazılar yayınlamaya başlamıştı. Gazeteler, hangi görevlerde bulunduğunu, saraya yakınlığını, İttihatçı kimliğiyle yaptıklarını sütunlarına taşımışlardı. Fransız basını Onu, Osmanlı Devleti'nin savaş siyasetini yönlendiren kişi olarak görüyordu. Osmanlı Devleti'yle Almanya'nın askeri alanda ilişkiler geliştirmesi, Enver Paşa'nın Berlin'de askeri ataşelik yapmış olmasına ve o süre zarfında kendi iç dünyasında Almanlara karşı sempati geliştirmesine dayandırılıyordu. Liman Von Sanders'in başında olduğu Alman Askeri Heyeti'nin İstanbul'a gelmesi basını endişeye sevk etmişti. Gazeteler Enver Paşa'nın ne yapmaya çalıştığını anlamaya çalışmış, olası bir savaşta rakipleri Almanya olacağından ötürü, bu heyetin İstanbul'a gelişini endişeyle

karşılamiştı. Bir yandan Türk-Alman ilişkileri askeri boyutta gelişirken diğeryandan Enver Paşa'nın tarafsızlık beyanlarında bulunması, Fransız basının en önemli eleştirisi konusu olmuştu. Goeben ve Breslau zırhlılarının Osmanlı donanmasına dâhil olması, gazetelerdeki endişenin yerini sert eleştirilerin almasına yol açmıştı. Mevcut eleştiriler Osmanlı donanmasının, savaş ilanı yapılmadan Rus limanlarını bombalamasıyla daha da sertleşmişti. Fransız basını gelinen bu noktayı, Enver Paşa'nın tarafsız kalacaklarını söylediği halde Almanlarla gizliden gizliye müttefik oldukları üzerinden eleştirmişti. Bu tip çıkarımların yanı sıra, Fransız köşe yazarları kimi zaman teşbih kimi zaman da kinaye dolu yazılarla Enver Paşa'nın politikalarını yerden yere vurmuşlardı.

Bütün bu verilen bilgiler, Fransız kamuoyunda nasıl bir Enver Paşa algısının oluştuğuna dair katkı sunmaktadır. Bu bilgiler toplu bir değerlendirmeye tutulduğunda Fransız basınında; genç, ihtiraslı, revizyonist, Alman hayranı, sarayın damadı, hürriyetçi ancak kendi diktatörlüğünü de kuran ihtilalci, yenilikçi, dış politikaya yeni bir yön vermeye çalışan bir Enver Paşa portresinin ortaya çıktığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AYDEMİR, Ş. S. (1981). Enver Paşa, Remzi Kitabevi, İstanbul.

ÇOLAK, M. (2008). Enver Paşa Osmanlı-Alman İttifakı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

MANEVY, R. (1945). Histoire de la Press 1914-1939, Editions Correa, Paris.

ÖZGELEN, N. (katkılarıyla) (2016). Bitmeyen Savaşta Kut'ül Amare: Halil Paşa'nın Hatıratı, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul.

Gazeteler

Journal des Debats

La Croix

L'Echo de Paris

Le Figaro

L'Humanite

Le Journal

Le Matin

Le Petit Journal

Le Petit Parisien

Le Temps

Pages de Gloire